

Rabbi Yosef Karo and the Making of the Shulhan Arukh

Rabbi Yosie Levine, PhD

Torah in Motion

Class III

February 15, 2023

Darkei Moshe (Furth, 1760), First Edition

י"ה נר המערכי הגאון הגדול כרוו מ' משה רועה אכנ
ישראל. כיום גיל למספר בני ישראל. נלה כבוד מישראל. משה
היה רועה ישראל צדקת הי עשה ומשפטיו עם ישראל. הרבין
תורה בישראל. העמיד תלמידים לרכבות אלפי ישראל. משה
ועד משה לא קם כמשה בישראל, וזאת תורת החטאת האשם
אשר שם מיטה לפני בני ישראל. שנת שלי"ב לס"ק.

2 שו"ת הרמ"א סימן מז

למדנו רבינו ראובן חלה ונטה למות וקודם פטירתו צוה לתת סך מה לעניי ארץ ישראל וסך מה לאחיו ומת
אז וחיים לכל ישראל שבק, ובאו אלו המעות ביד איש נאמן מופקדים בעדב העניים ואחיו. ועתה היורשים
מערערים באומרם כי הצואה אינה עשויה כהוגן, לפי שכתב בצואה שנתנם במתנת בריא ולא במתנת
שכיב מרע ולא נזכר שום קנין בצואה. ועתה יורנו רבינו אם זכו העניים אם לאו ....

נמצא דבנדון דידן זכו עניי ארץ ישראל במה שצוה לתת לעניי ארץ ישראל במתנת בריא, אפילו אם היו
הנכסים בשעת מתנה מופקדים ביד אחרים. ואפילו אם לא היה שם בשעת הצואה לא גבאי ולא שום אחד
מחשובי הקהל לא היה יכול לחזור בו, ואם היה חוזר בו לא היה ממש בחזרתו. כ"ש זה שלא חזר בו
שזכו בהם עניי א"י, וכל מי שהנכסים הנזכרים בידו חייב לשלחם לעניי א"י. ועם היות הדברים פשוטים
נדרשתי לאשר שאלוני. נאום הצעיר יוסף קארו.

3 שו"ת הרמ"א סימן מח

באתי להשיב מפני הכבוד לדברי הגאון הגדול מורינו ורבינו יוסף קאר"ו יצ"ו, אשר מימיו אנו שותים מקנקנו וכדו. ומה אוסיף בשבחו לכבדו, מאחר דכל מה דאת משבח ליה את מגנה במעשה ידוב, יברכהו השם בנפשו ומאודו. ובהיות כי אחר השבח ראוי להיות התפלה, על כן אתפלל אל ה' על העתיד להאריך ימי מורנו ורבינו, נשיא אלהים בתוכנו, ושנותיו בטוב ובנעימים לבלות עד בשוב ה' שיבת ציון יראו עיניו ועינינו ....

ולכן הייתי סובר שהטוב הוא לתת הנכסים ליורשים, אך עכשיו בטלה דעתי נגד דעת מעלת הדרת כבוד תורתו דמר ועליו יש לסמוך באיסור דאורייתא כ"ש בממון קל

4 דרכי משה הקצר הקדמה

איש הוא בקראקא ושמו ישראל, אשר נדבה רוחו ובנה בית הכנסת לאל, והיה בדורו כעין נאם הגבר לאוכל ואיתאל (משלי ל א), והפרנס הנהיג וכלכל דורו כיקותיאל. ואני בנו משה נער הייתי ועדיין לא זקנתי, כרמי שלי לא נטרתי, ועל אחרים נתמנית, להורות לרבים דרך ילכו בו ולתלמיד קטנתי. וטעם אמרם פ' בתרא דמנחות (קט ב) א"ר יהושע בן פרחיה בתחילה כל האומר עלה לה אני כופתו לפני ארי אז לא הבנתי, ומדרשם במדרש ילמדנו כיון שנעשה אדם ראש למטה נעשה רש למעלה אז לא שננתי, רק על אוהבי ורעי שאמרו לי עלה אז נשענתי, ומזקיני התבוננתי, ואף כי לטובה כוונתי כי הא דגרסי' בירושלמי במסכת פיאה פ' בתרא (ה"ו) ר' יוסי על לכפרא בעין למוקמין להו פרנסין ולא קבלין עליהון על ואמר קומיהון בן בבא על הפקיע ומה זה שנתמנה על הפקיע זכה להתמנות על גדולי הדור אתם שאתם מתמנים על חיי נפשות לא כל שכן. ר' חגי כד הוה מוקים פרנסין הוה מטעים להו אורייתא לומר שכל שררה שנתנה מתורה שנאמר (משלי ח טו) בי מלכים ימלוכו בי שרים ישורו ואמרינן נמי פ"ק דסנהדרין (יד א) ר' זירא הוה מטמר למיסמכיה דאמר ר' אליעזר הוה קבל וקיים כיון דשמע להא דר' אליעזר דאמר אין אדם עולה לגדולה אלא אם כן מוחלין לו עונותיו אמצו להו נפשיה, ואמרו נמי פ' הוראה (נח א) אפי' ריש גרוגתא מן שמיא מוקמי ליה.

את כל זה ראיתי, ונגדי תמיד שויתי, ולא עברתי על דברי חבירי ועליתי, ובמקום שאין איש להיות איש קויתי, ושלא תהא עלייה זו ירידה צפיתי, ושלא אשגה תמיד בהוראה יראתי, ואת פני ה' אלקי חליתי. לתת לעבדו לב שומע לשפוט את עמו להבין בין טוב לרע, ושלא אוסיף ושלא אגרע, ובכל הוראתי עשיתי לי רב וקניתי לי רע, כי היכי דלא לימטי לי רק שיבא מכשורא, אם ח"ו שגיתי להתיר איסורא או טמאתי טהורה, או טהרתי טומאה או אסרתי היתירא. **ולעולם שויתי נגד עיני דברי הקדמונים, דברי הגמרא והגאונים, ור"ף והתוספות והרמב"ם הפוסקים הראשונים, והמרדכי והאשירי והטור המה האחרונים, כי המה באו לפני ולפנים, ובראש כל המחברים המה נמנים. ואף כי הם הפוסקים שפשטו בכל הגולה, וזאת תורת העולה על לבי בראשונה, להורות אחר דבריהם לעדת מי מנה.**

וכאשר פסקתי מהם לפעמים דברים ברורים, באו אחרים עם מגילות סתרים, והראו מתוך תשובת החכמים אשר אחריהם אנחנו נגררים, הסגנים והחורים, כתשובת הרא"ש והרשב"א ומהרי"ק וריב"ש ומהרא"י שהמה האורים הגדולים אשר עיני האנשים מאירים, ולבות האנשים מתרדמתן מעירים, ואם המה בני אנשים אנחנו נגדם כחמורים, גם דברי מהרי"ו ומהרי"ל ומהרי"ב שהמה המורים, בהרבה סייגות ומנהגות מחמירים, וע"י זה דברי על פי הקדמונים היו שבורים, ונחשבתי עם חבירי כבוערים, ולא היה לי תחבולה להנצל, בעיון כל דבריהם שארכו כמאצל לאצל, וכי המלאכה מרובה בימים מעוטים ואני הפועל עצל, ואף אם אתעיף בהם עיני ואשכחם כמימא לטיגנא, ושמועתן איננה.

וברוך הוא המסייע על כל הבא לטהר, פתח לי שער, ונתן בלבי לקצר ולבאר, דברי התשובות בקצרה, ובזה הדרך שכן נהורא, והיתה דעתי סדורה, בדברי התשובות וזעקתם במשנה ובגמרא. ואגב גררא אמרו לי רעיוני, וחזיון דבר חכמה לנגד עיני, ללקוט כל חדושי הפוסקים ביחד, כדי שיהיו בידי כאחד, ולכותבן לזכרון בצד איזה פוסק אחד, וראיתי שאין טוב מזה אלא ספר הטורים, כי דבריהם בסדר נאה מסודרים, ובקל אפשר למצוא בו מבוקשו אף אחד מן המבוערים, הן זקנים הן נערים, וע"י זה היו הדברים בלבי צפונים ושמורים, ומיד את מתני (נ)אזרתי, ומשנת תרדמתי ננערתי, ומעזר יושב תהלות נעזרתי, שמחשבותי התחלתי וכמעט גמרתי, וכל חידושי הפוסקים והתשובות ביחד חברתי, וסדר בעל הטורים בהן סדרתי, ולא שלותי ולא שקטתי, ואם ישנתי אז ינוח לי, וזה היה חלקי בכל ימי עמלי, ובעזר העוזי האמיתי עשיתי הדבר בלי שהות לכתוב כל החידושים בצד הטור להגהות, ולפעמים הבאתי גם כן שאר דעות, וכפי מעוט שכלי בררתי היפות מתוך הרעות, אף כי כולם מדברי אלקים חיים אין נגרעות, מ"מ דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבן מפני הטעות, והיה חפצי רק בתכלית ולא באורך הצעות, ולפעמים הנחתי אורך

הדברים מפני הלאות, ולכן בכל מקום הכלל והעיקר לקחתי, והשאר הנחתי, ובדרך זה הלכתי, עד מקום שידי היתה מגעת בחורין ובסדקין בדקתי, ולא נחתי.

ובהגיע טור אסתר ר"ל אסור והיתר, והתחלתי הלכות חלה, אחזני פלצות ולבשני חלחלה, בשמעי נר ישראל ראש הגולה, ארי מסבכו עלה, אל השמים ורוח אלהין קדישין בחפנו אסף, וחיבר ספר בית יוסף, אשר כל רואיו ידעון את מעלתו ואת טובו ורוב טוב הצפון בקרבו, אז נבהלתי שפועל הריק פעלתי, ושיגעתי לריק ולבהלה ושינתי בחנם ממני גזלתי, ואל הנעור הזה התפללתי, כי דברי נגד חכם הנ"ל כאין נחשבו ושרגא בטיהרא מאי מהני, וכפיס מעץ יבש כמוני מה יענה, כי בידיעתו הכוללת הקיף הכל, וה' בירך אותו בכל, דבר אחד ממנו לא נפל מכל. ובהיותי ימים רבים בזאת המבוכה, אשר לא היה ללבי מנוחה כהלכה, נמס בקרבי כמו מים, עד שהתפללתי אל אבי שבשמים, לאמור הברכה אחת היא לך אבי, ותן לי דרך אמת בלבבי, שלא יהיו כל דברי גנוזים, ובתוך הבאים יהיו רמוזים. ואת תפילתי ויגיע כפי ראה אלקים ויזכר אמש, והורה לי דרך ברור כשמש, ורוח נוססה בי לאמור הלא אצלתי לך ברכה, ואז (היתה) חמתי שככה, ואמרתי אבינה דברי ספר בית יוסף ואחריתו, כי אמר לי אלקים אל תירא אותו ואת ביתו, ואף כי לא הניח לך מקום להתגדר, מ"מ לפני מלכים ושרים במלאכתך תתהדר, כי די לך במה שכוונת דעת הגדולים, ויהיו רק דבריך לדבריו העמוקים דרכים סלולים, בקיצור מילים, קודש הלולים, ולסימנים סגולים לדברי צפנת פענח מגלים, ועוד נוסף שג' דברים רבות התועלים בדברי נכללים:

הא' להביא כל הדברים בלא אורך ההצעות, אשר אלו הדברים הם על תלמידים כמוני ללאות, ורצונם ללמוד התורה על רגל אחת במעט שעות לכן בזה החזקתי ברכים כושלות, כידוע מדברי הרב המורה שכתב שאורך ההצעות, הוא מן הסיבות אשר הלמוד פוסלות. ואף כי לא נעלם ממני אמרם פ"ג דסוטה (כב א) התנאים מבלי עולם וגרועים מעם הארץ, שהרי על ידי קוצר משנתם בלי ביאור טעמים יכולים לטהר את השרץ, מ"מ בדרך הרמב"ם והטור ששנו [ל]תלמידיהם בדרך קצרה דרכתי, ובקיצור כאהוב לדור הלכתי, ועוד כדי להשמר מן השגיאה דבר אחד הוספתי, כי סהדי במרומים כי בכל מקום את עצמי שמרתי, לומר דבר בשם אומרו לא חסרתי ולא העדפתי, ועל כן מי שלא יספיקו לו קיצור אמרי, הנה בכל מקום כתבתי מורה מקום על דברי, והדברים כתובים וערוכים בספרים הנמצאים לפניו, ואם לא יאמין יחקור ויראה בעיניו. והנה בדרך זו אחייב עניי הדעת שלא יאמרו שתקפה עליהן משנתם ואין שכלם מגעת להבין ולהורות מתוך אורך הדברים אשר להם ללאות, מאחר שבקצרה השולחן ערוך לפניהם עד מפה מוצעת, וממאכליו העשיר והדל לפי אכלן ילקוטו, ולמראה עיניהם ישפוטו, ומעתה המתעצל עושה בידים רמות, והנפש החוטאת היא תמות, זאת היתה הסיבה האחת, את כל ונוכחת:

השנית שהוספתי על דבריו כמה וכמה, ופרצתי נגבה וימה, בדברי הראשונים והאחרונים הלא לאלקים פתרונים, ועם החכמה שכנתי ערמה עם נבונים, ובין שולי מעילי תליתי הפעמונים, כדרך שאמרו (ב"מ פה ב) איסתרא בלגינא קש קש קריא, ותשובתן בצדן מאמרם אל תהי ראש לשועלים והוי זנב לאריה, ועוד כתבתי הרבה תשובות גאונים, ותשובות אחרונים כתשובת מהרי"ו ודברי האיסור והיתר הארוך אשר לא יכזבו מימיו, והמחבר בית יוסף לא ראה מימיו, ואף כי לפעמים כתב דברים שאין הדעת סובלתן, וכפי הנראה לעניות דעתי פוסלתן.

השלישית והוא העיקר, והוא התכלית המבוקש בזה המחקר, כי ידוע שהרב המחבר בית יוסף, בטבעו אל הגדולים נכסף, ופסק הלכה בכל מקום על פי שני ושלושה עדים, המה הגאונים הנחמדים, הרי"ף והרמב"ם והרא"ש בכל מקום ששנים מהם לדעת אחת נצמדים, ולשאר רבונות אדירי התורה לא חש עליהם, רק במקום גדולים עמד לפסוק הלכה כדברי שניהם, ואף כי הם קמאי ולא בתראי ולא חש לדברים שזווחו בו קמאי דקמאי, הלא הרי"ף שפסק סוף פ"ב דעירובין והסכימו עמו רבים לפסוק הלכה בכל מקום כבתראי ולא לחוש לדברי קמאי, ואפילו במקום הרב אצל התלמיד, וכן פסקו האחרונים תמיד, ובראשם מהרי"ק ומהרא"י בתשובותיהן הנעימות, אשר בהן האירו כל מחשך וגילו כל תעלומות, וע"י זה הדבר סתר כל המנהגים אשר באלו המדינות, אשר רובם בנויים על הכלל הזה בפשיטות ותמימות, ואין מפקפקים אחר דבריהם, ולכן לא רציתי ג"כ לחלוק עליהן, וכתבתי אצל כל דבר הכי נהוג, וטעמי ונמוקי עמי. וכל דבר כתבתי עליו שם אומרו אם לא אמרתי מעצמי, ואז כתבתי נראה לי להיות נקרא בשמי, ואם באולי טעיתי אתי תלין משוגתי, ולא יהא נתלה באחרים סרוחני ושגגתי.

ואף כי בעל המחבר בעצמו נטה מזה הכלל, אשר בהקדמתו כלל, ועל פי שנים יקום דבר, ואביא שני עדים לראיה ומהם אדבר, כי באורח חיים ריש סי' רנ"ט (ד"ה מוכין) וסוף סי' רצ"ט (ד"ה אסור) פסק דלא כוותיהו (גם בחושן משפט סימן ש"י (סעיף ב') לא פסק כר"ף ורא"ש רק כהרמב"ם וסתר כללו שכלל בהקדמתו שסומך עליו הרב המחבר) ומדבחה מודה מר אפשר דגם במילי אחרוני לא אזלינן בתרייהו, וכן כתב מהרי"ו בתשובה סי' קע"א דעל הרוב פוסקים ע"פ התוספות ומהר"ם וראב"ה, וכן מרגלא בפומי דאינשי לפסוק כדברי המרדכי ואשיר"י ובעל הטור ר' יעקב ב"ר אשר, ובדרך זה הלכתי, ושאר הנחתי, סוף דבר קורא אני עלינו, ואף כי אין ערך בין שנינו, ויקח משה את עצמות יוסף כי השבע השביע, ר"ל כי העיקר והעצמות לקחתי ומשאר היה המניעה, וכל חכם יראה יבחר ויקרב, אם כוונתי לאמת או להשיג ולקרב.

5 או"ח תרי"ט:א

ליל יום הכפורים נוהגים שאומר שליח צבור בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה ע"ד המקום ועל דעת הקהל אנו מתירים להתפלל עם העבריינים ונוהגים שאומר כל נדרי וכו' ואח"כ אומר שהחיינו בלא כוס: הגה ואח"כ מתפללים ערבית ונוהגים לומר כל נדרי בעודו יום וממשיך בניגונים עד הלילה ואומרים אותו שלשה פעמים וכל פעם מגביה קולו יותר מבראשונה (מהרי"ל) וכן אומר הש"צ ג"פ ונסלח לכל עדת וגו' והקהל אומרים ג' פעמים ויאמר ה' סלחתי כדברך (מנהגים) ואל ישנה אדם ממנהג העיר אפילו בניגונים או בפיוטים שאומרים שם (מהרי"ל):

6 ערך לחם אה"ע א:א

פו"א . ארס טל ר"ג לקרקפתא דגברי רמי ונח סס ינא
 פן כעיד כהיא פו ספחח חייב לכהונ . בו וכן כניסס וכני
 כניסס עד פולס כן כחכ ר"ן כתמכותיו ועיון כר"א
 אלסקא' ר פו"מט . אהס שמרדס פל כעלה אפו' קיים ספ"ו
 יסס לרכדי כתוכתס פו סהיא רונס למחול פו סלאן לה

Shulhan Arukh, Krakow, 1593

ו גם עיקר השגתי אינו רק שאוכיח במקצת דבריו שסותרים זה את זה ושהיה נעלם ממנו חילופי מנהגים של ב"י כמו שהרב ו"ל היה מוכרח להודיע חילופי מנהגי בני מדינתו ממנהגי בני מזרח כמו כן הוא הכרח גדול להודיע חילופי מנהגי בני אשכנז ממנהגי מדינת פולין שאם הרב לא רצה לנטל מנהגו מפני מנהג א"י כ"ש שאין לבני אשכנז לנטל מנהגם מפני מנהג מדינת פולין וכן כתב בתשובת מהרי"ל בסו"ק בשם הרא"ש שאין לנטל מסורת אשכנז בשביל שאר מדינות כי החזקה ירושה להם לאשכנזים מימות החרבן ואפי' אם היה המסורת שקולין אין לנטל מסורת מדינה זו בשביל מסורת מדינה אחרת אפי' באיסורי דרבנן וכ"ש באיסורי דאורייתא והנה הרב עצמו לא כתב בהקדמת ספרו רק ממנהג בני מדינתו ולא זכר מנהג אשכנז כלל ובהקדמת המגיה זכר בפירוט פולני"א רוסו"א פיה"ס מער"רין והרחיב עוד את הגבול וכתב ובאולי בכל מקום אשר חשיב לשון אשכנז בין היהודים הרי שמסתפק אם הדברים מגיעים ג"כ לבני אשכנז אם לאו אכן המדפיס הוסיף ליה מדיליה והוכיר ג"כ אשכנז בפירוש בדף הראשון כי עיני הקונים לעולם ישוטטו תחילה בתחילת הספר וזוה הרבה לו קונים מכל המדינות ואינו כן כמו שאבאר אי"ה ולהיות כי מדינת פולין הוא ארץ מולדתי ונתגדלתי שם בין ברכי עיקרי ראשי הישיבות שהיו אז באותה המדינה ובפרט בישיבת הגאון המופלא מהר"ר שכנא ו"ל למדתי בואן שלמד בוג"כ הרב המחבר באופן שמנהגי ארץ מולדתי עדיין חקוקה ומזוירת בלבי מגרסי דיקנות וזה לי ג"כ כ"ו שנים שעמדתי בב' קהלות קדושות וירמיש וריד בורג ושארף הולך הייתי תמיד גם כן בקרית מלך רב ק"ק ורגקוורט יע"א ומעיד דרשתי וחקרתי ושאלתי היטב אחר מנהגי המדינה באופן שגם מנהג אשכנז אינו נעלם ממני על כן באתי הלום בעזרת האל אשר לשמו הגדול אני נושא כופת לביו ורעיוני :

There is a great need to assert the differences between the customs of the Jews of Germany [*benei Ashkenaz*] and those of the land of Poland. . . . Rabbi [Is-serles] himself in his introduction [to *Torat ha-Hatat*] did not mention the customs of Germany at all, but only those of his own land. The introduction of the proofreader, however, mentioned explicitly "Poland, the Ukraine, Bohemia, and Moravia." And he extended the borders even farther, and wrote, "and perhaps every place where German [*leshon Ashkenaz*] is spoken by Jews." One may see that he expressed uncertainty whether the book applies to German Jews [*benei Ashkenaz*] or not. So the printer added that on his own and mentioned Germany as well on the title page, so that he would increase his sales in all of those lands, because buyers always look at the beginning of the book.⁵⁷

8 שו"ת שער אפרים סימן קיג

שמאז ומקדם שהיה קטטות ומריבות בהק"ק בעניני הפסקים ומצאתי כתוב בפנקס הק"ק תקנה קדמוני' שקבלו עליהם כמה רבני' והתנו ביניהם שלא יפסקו שום פסק ע"פ תשו' ופסקים הן מראשונים הן מאחרונים אם לא מה שמבואר בטור וב"י ושלחנו הטהור עם הכרעת בעל המפה ומפרשיהם האחרונים ולא ע"פ שום פוסק אחר ואף שימצא לפעמים בספרים אחרים ממה שיהיה נגד הפוסקים הנ"ל

9 טור אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרעג

כל השמנים והפתילות כשרים לה בין בחול בין בשבת אף הפסולים לנר של שבת מפני שאין אורן יפה ושאין השמן נמשך אחר הפתילה כשרים לה דלא חיישינן שמא תכבה ויחזור וידליקנה שאף בחול (עסי' תרע"ב) אם כבתה קודם שעבר זמנה א"צ לחזור ולהדליקה

10 בית יוסף אורח חיים סימן תרעג

כל השמנים והפתילות כשרים לה בין בחול בין בשבת אף הפסולים לנר של שבת. פלוגתא דאמוראי בפרק במה מדליקין (שבת כא.) ומשמע בגמרא (שם:) דהלכתא כרב דאמר פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהם בשבת מדליקין בהם בחנוכה בין בחול בין בשבת וכן פסקו הפוסקים. והרוקח (סי' רכו ד"ה כל השמנים) כתב שמן זית מצוה מן המובחר וגם המרדכי (סי' רסח) כתב שמהר"ם היה רגיל להדליק בשמן זית

11 דרכי משה הקצר אורח חיים סימן תרעג

וכן נהג מהרי"ל (הל' חנוכה עמ' תג אות ג) והמנהג הפשוט להדליק בשעוה וכן כתב במנהגים (ר"א טירנא הל' חנוכה עמ' קמד) דשעוה מצוה מן המובחר כמו בשמן זית וכתב מה"ר אברהם מפראג וטעמא כי בודאי צליל נהוריה טפי מכל השמנים ובכל בו (סי' מד ד א) יש מדליקין בנרות של שעוה ור"ף (הגהות סמ"ק סי' רפ אות א) היה מצריך נרות ארוכות אמנם מצוה מן המובחר בשמן זית שבו היה הנס עד כאן לשונו

12 דרכי משה הקצר אורח חיים סימן תרצ

בהגהות מיימוניות פרק א' דמגילה (אות ז) כדאמרינן (אסתר רבה י ט) אתי אליהו ז"ל אידימי להו וכו', ונהגו הקהל לומר פסוקים אלו בקול רם איש יהודי וגו' (אסתר ב ה) ומרדכי יצא וגו' (שם ח טו) ליהודים היתה אורה וגו' (שם טז) כי מרדכי היהודי וגו' (שם י ג) ואין זה אלא מנהג שמחה בעלמא שנהגו לשמח התינוקות ולזרזם כדי שיתנו דעתן מתוך כך לשמוע קריאת המגילה ויש מקומות שלא נהגו מנהג זה עכ"ל וכן הוא בכל בו (הל' פורים סי' מה ה ע"ג). וכבר כתבתי למעלה (ארוך אות א) דהחזן צריך לחזור ולקרות אותם פסוקים. ובאבודרהם (שם) כתב וטעם

דנהגו בארבעה פסוקים אלו יותר משאר פסוקים משום כבוד מרדכי שנעשה הנס על ידו ורבי סעדיה (סדור רס"ג עמ' שסט) לא הזכיר רק שנים והם כי מרדכי היהודי וגו' ליהודים וגו':
כתב אבודרהם (שם עמ' רט) וזה לשונו כתב אבן ירחי (המנהיג הל' מגילה אות יז) שנוהגים בצרפת ובפרובינציא שהתינוקות לוקחים בידן אבנים חלקים ולכתוב עליהם המן וכשמזכיר הקורא במגילה המן מקיטין על ז' למחות את שמו שנאמר (משלי י ז) ושם רשעים ירקב וכן אמרו במדרש תמחה את זכר עמלק (דברים כה יט) אפילו מעל העצים ומעל האבנים עכ"ל